

Arsti erialane vastutuskindlustus

I. Lepingu objekt

Ingeri Luik – HETA Pärnu advokaadibüroo, Tartu Ülikooli õigusteaduskond

arsti vastutus, erialane vastutuskindlustus, vastutuskindlustuse lepingu objekt

Arsti erialane vastutuskindlustus on Eesti Arsti veergudel paaril korral juba käsitlemist leidnud (1). Siiski on nii arstide kui ka juristide erialakirjanduses pälvinud kõnealune valdkond veel üsna vähe tähelepanu. Arsti vastutuskindlustusega on seotud mitu probleemiringi, mis vajaks pikemat käsitlemist – vastutuskindlustuse lepingu subjektid, arsti erialase vastutuskindlustuse lepingu poolte kohustused (lepingu sisu), arsti vastutuskindlustuse vormiga seonduv (vaba-tahtlik või kohustuslik) jne.

Käesolev artikkel keskendub arsti erialase vastutuskindlustuse lepingu ühele olulisemale aspektile – lepingu objektile. Artikli eesmärgiks on analüüsida vastutuskindlustuslepingu kehtivat õiguslikku regulatsiooni ja kindlustusturul realselt valitsevat olukorda eelkõige sellelt seisukohalt, mille vastu arst ennast kindlustada saab (lepingu objekt)¹. Artikkel on mõeldud nii nendele arstidele, kes on juba vastutuskindlustuse lepingu sõlminud, kui ka neile, kes seda veel teinud ei ole.

Artikkel on kirjutatud kahes osas. Artikli esimeses osas tulevad vaatluse alla arsti kriminaal-, tsiviil- ja distsiplinaarvastutus seoses arsti erialase vastutuskindlustuse lepinguga, kindlustuslepingu alusel kahju hüvitamiseks vajalikud eeltingimused ning hüvitatava kahju liigid. Artikli teine osa ilmub Eesti Arsti järgmises numbris ja selles leiavad käsitlemist kindlustusandja poolt kindlustuslepingu alusel hüvitatava kahju ulatus ning kindlustuslepingu alusel hüvitatavad õigusabikulud.

1. Arsti kriminaal-, tsiviil- ja distsiplinaarvastutus

Vastutust võib defineerida kui kohustust heastada õigusrikkumise tagajärjel tekkinud negatiivsed tagajärjed ja taluda kitsendusi (2). Negatiivsete tagajärgede likvideerimise kohustuse ja kitsenduste iseloom sõltub sellest, millisel alusel vastutus tekib. Näiteks kriminaal-, haldus- ja distsiplinaarvastutus seisneb õigusvastase teo toime pannud isiku karistamises. Seega on kriminaal-, haldus- ja distsiplinaarvastutusele võtmise tagajärjeks isikule karistusliku iseloomuga kohustuste panemine ja kitsenduste tegemine.

Oma kohustusi rikkunud isiku tsiviilvastutus väljendub õigussuhte teise poole õiguses kohaldada kohustusi rikkunud isiku suhtes tsiviilõiguslikke õiguskaitsevahendeid. Tsiviilõiguslikeks õiguskaitsevahenditeks on vastavalt võlaõigusseaduse (lühendatult VÕS) § 101 lõige 1-le õigus nõuda kohustuse täitmist, õigus keelduda oma võlgnetava kohustuse täitmisest, õigus nõuda kahju hüvitamist, õigus taganeda lepingust või öelda leping üles, õigus alandada hinda ja rahalise kohustuse täitmisega viivitamise korral õigus nõuda viivist (3). Oma lepingulisi või seadusest tulenevaid kohustusi rikkunud arsti vastu võib patsient põhimõtteliselt kasutada kõiki õiguskaitsevahendeid. Kuna arstipoolse kohustuste rikkumise tagajärjed mõjutavad sageli patsiendi elu, tervist ja seega ka elukvaliteeti, kasutatakse siiski üsna sageli õiguskaitsevahendina kas üksnes või koos teiste õiguskaitsevahenditega kahju hüvitamise nõuet.

¹ Eestis pakub autori andmetel praegu arsti erialase vastutuskindlustuse lepingu sõlmimise võimalust üksnes kaks kindlustusandjat – ERGO Kindlustuse AS ning AS If Eesti Kindlustus.

Vastutuskindlustuse lepingu sõlmimisega on kohustusi rikkunud isikul võimalik kaitsta ennast kahju hüvitamise kohustuse tekkimise vastu. Tsviilvastutus seisneb kahju hüvitamise kohustuse tekkimises ning selle eesmärgiks ei ole oma kohustusi rikkunud isiku karistamine, vaid kahjustatud isiku asetamine olukorda, mis on võimalikult lähedane olukorrale, milles ta oleks olnud, kui kahju hüvitamise kohustuse aluseks olevat asjaolu (näiteks surma või tervisekahjustuse põhjustamist) ei oleks esinenud (VõS § 127 lõige 1).

Arsti õigusvastase teo tagajärjeks võib olla nii kriminaal-, tsviil- kui ka distsiplinaarvastutus. Mõnikord võib ühele teole järgneda vastutus ka mitmel alusel, näiteks nii karistusõiguse kui tsviilõiguse alusel.

Karistusseadustiku (lühendatult KarS) alusel on arsti poolt toimepandavaks kuriteoks näiteks abita jätmine (kvalifitseeritav KarS § 123 järgi), ravimine patsiendi nõusolekuta (kvalifitseeritav ilmselt KarS § 121 järgi), raseduse hilinenud katkestamine (KarS § 127) jne (4). Loetletud kuritegude toimepanemise eest võib karistada kas vangistuse (kohaldatakse ilmselt üksnes äärmuslikel juhtudel) või rahalise karistusega.

Töötajate distsiplinaarvastutuse seaduse § 10 järgi ei takista töötaja võtmine haldus-, kriminaal- või materiaalsele vastutusele sama teo eest distsiplinaarkaristuse määramist. Kui arst töötab töölepingu alusel, siis kehtib tema suhtes töötajate distsiplinaarvastutuse seadus (5). Distsiplinaarsüütegudena käsitletavat teod on ära toodud töötajate distsiplinaarvastutuse seaduse §-s 2. Näiteks on distsiplinaarsüüteoga tegemist siis, kui töötaja süüliselt ei täida või täidab mittenõuete kohaselt tööandja seaduslikke korraldusi, töötaja süüliselt ei täida kohustust hoiduda tööandja juures tegudest, mis takistavad teistel töötajatel kohustuste täitmist või kahjustavad teiste töötajate või kolmandate isikute vara jne. Nimetatud kohustuste töötajapoolse rikkumise korral on tööandjal õigus määrata töötajale distsiplinaarkaristus. Töötajate distsiplinaarvastutuse seaduse § 3 järgi on distsiplinaarkaristusteks noomit, rahatrahv, palga

maksmise peatamisega töölt kõrvaldamine ja töölepingu lõpetamine.

Arsti erialase vastutuskindlustuse lepingu objektiks kõige laiemas tähenduses on tsviilvastutus, mis väljendub kahju hüvitamise kohustuse tekkimises. Kriminaal- ja distsiplinaarvastutuse eest ennast vastutuskindlustusega kaitsta ei saa. Näiteks ei ole mõeldav vastutuskindlustuse lepingu sõlmimine tulevikus tekkida võivate rahatrahvinõuete või rahaliste karistuste suhtes. Siinkohal vajab märkimist, et ka nn tsviilõiguslikud trahvid (näiteks tervishoiuteenuse osutamise lepingus kokkulepitud leppetrahv) ei ole vastutuskindlustuse lepingu objektiks.

Samas ei ole seaduse alusel väljastatud kõik kriminaal- ja väärtemenetlusega seotud kulutused arsti erialase vastutuskindlustuse lepingu objektina. Vastavalt VõS § 511 lõige 2 lausele 1 katab kindlustus ka kriminaalmenetluses ja halduskohtumenetluses kindlustusvõtja huvide kaitseks kantud kulud, kui menetluses tuvastatavad asjaolud võivad saada aluseks kindlustusvõtja tsviilõiguslikule vastutusele kahjustatud isiku ees, niivõrd, kui need kulud kantakse vastavalt kindlustusandja juhistele. Kindlustusandjal on õigus lepingu tingimustesse lisada punkt, mille kohaselt erialase vastutuskindlustuse lepinguga nimetatud kulutusi ei kaeta.

2. Kahju hüvitamise eeldused

2.1. Süü kahju hüvitamise eeldusena

VõS § 770 lõike 1 kohaselt vastutab arst üksnes oma kohustuste süüalise rikkumise eest. Süü vormid on hooletus, raske hooletus ja tahtlus (VõS § 104 lõige 2). Vastutuskindlustuse lepingu alusel ei hüvitata kahju, mis on põhjustatud tahtlikult: VõS § 513 alusel vabaneb kindlustusandja täitmise kohustusest, kui kindlustusvõtja põhjustas tahtlikult sündmuse toimumise, millest tulenevalt kindlustusvõtja kolmanda isiku ees vastutab. Tahtlikult kahju tekitanud arst peab erialase vastutuskindlustuse lepingu olemasolust hoolimata tekitatud kahju ise hüvitama.

VõS § 104 lõike 5 kohaselt tähendab tahtlus õigusvastase tagajärje soovimist võlasuhte tekkimisel, täitmisel või lõpetamisel. Tagajärg on

õigusvastane, kui tegu on õigusvastane (puuduvad õigusvastasust välistavad asjaolud). Õigusvastaseks tagajärjeks võib olla näiteks surma põhjustamine, kehavigastuse või tervisekahjustuse tekitamine jms.

Arsti erialase vastutuskindlustuse lepingu alusel on hüvitatav kahju, mis on tekkinud arsti hooletuse või raske hooletuse tõttu. Vastavalt VÕS § 104 lõikele 3 on hooletus käibes vajaliku hoole järgimata jätmine. Raske hooletus on käibes vajaliku hoole olulisel määral järgimata jätmine (VÕS § 104 lõige 4). Käibes vajalik hool on objektiviseeritud (objektiivne kriteerium) ja nõuab vastaval kutsealal kehtivate standardite järgimist (6). Tervishoiuteenuse kõige üldisema standardi sätestab VÕS § 762, mille kohaselt peab tervishoiuteenus vastama vähemalt arstiteaduse üldisele tasemele ja seda tuleb osutada tervishoiuteenuse osutajalt tavaliselt oodatava hoolega.

Seetõttu ei saa arsti erialasest tegevusest tuleneva vastutuse puhul lähtuda subjektiivsetest asjaoludest, mille kohaselt kohustatud isik võiks tugineda näiteks sellele, et ta ei suuda tema kutsealal kehtivaid standardeid saavutada, kuna ta on puudulikult koolitatud. Samas, kui arstil on eriteadmised, mis ületavad tema kutsealal kehtivaid standardeid, siis on ta kohustatud neid rakendama ja ei saa tugineda sellele, et ta on ravinud, diagnoosinud jne nagu tavaline eriarst (7).

Eestis ei ole veel kohtupraktikat, mis täpsustaks hooletuse ja raske hooletuse sisu seoses arsti erialase tegevusega. Süü astme täpne kindlakstegemine võib aga osutada vajalikuks näiteks kahju hüvitise suuruse määramisel.

2.2. Seadusest tulenevate kohustuste täitmata jätmine kahju hüvitamise eeldusena

Arst vastutab oma tegevuse eest seaduse alusel (VÕS § 770) ja seetõttu ei ole võimalik arsti vastutuse välistamine või piiramine patsiendi kahjuks kokkuleppe alusel (VÕS § 773). Lepingus võib aga poolte soovi korral alati kokku leppida arsti vastutuse laiendamises patsiendi kasuks. Näiteks võib arst

endale lepinguga võtta kohustuse hüvitada patsiendile kahju, mille puhul ei ole tegu süülise kahju tekitamisega (vääramatu jõud). Lepinguga lisakohustuste võtmisel tuleb arvestada seda, et erialase vastutuskindlustuse lepingu alusel kindlustusandja lepinguga võetud täiendavast vastutusest tulenevat kahju üldjuhul ei hüvita.

Näiteks ERGO Kindlustuse ASi erialase tsiviilvastutuskindlustuse tingimuste T400 2002 (edaspidi tingimused T400 2002) punktis 14.5 on sätestatud, et kindlustuslepingu alusel ei hüvitata nõudeid, mis ei tulene kindlustusvõtja/ kindlustatud isiku kindlustatud tegevusalast, sh lepinguga võetud täiendavad kohustused. Analoogiline tingimus sisaldub ka ASi If Eesti Kindlustus tsiviilvastutuskindlustuse üldtingimustes (edaspidi üldtingimused). Üldtingimuste punkti 2.6.1.2 alusel ei peeta üldjuhul kindlustusjuhtumiks nõudeid, mis ületavad kindlustatu seadusjärgse vastutuse piire (8). Lepinguga võetud täiendavast vastutusest tulenevad kahju hüvitamise nõuded võivad vastutuskindlustuse lepingu objektiks olla erikokkuleppel kindlustusandjaga (üldtingimuste punkti 2.6.1 sõnastus).

Kindlustusandjad ei hüvita üldjuhul ka sellist kahju, mis on tekkinud arsti poolt sellise tervishoiuteenuse osutamisest, mis ei kuulu selle konkreetse arsti pädevusse ega ka kohustuste hulka. Näiteks kui hambaarst osutab tervishoiuteenust, mis ei kuulu tema töö valdkonda, vaid mõne teise meditsiinieriala arsti töö valdkonda. Siia alla kuuluvad ka need juhtumid, kui arst osutab teenust, mille puhul ei ole üldse tegemist tervishoiuteenuse osutamisega VÕS § 758 lõike 1 mõttes (nt patsiendile transporditeenuse osutamine).

Näiteks ERGO Kindlustuse ASi meditsiinitöötajate erialase tsiviilvastutuskindlustuse eritingimuste T401 2002 (edaspidi tingimused T401 2002) punkti 2.1 kohaselt ei saa arsti erialase vastutuskindlustuse lepingu objektiks olla kahju, mis on tekkinud toimingutest, mis tavaliselt ei kuulu arsti poolt osutatavate teenuste, ravi ja nõustamise valdkonda Eesti Vabariigi seaduste ja eetikareeglite järgi (9). Samasugune tingimus sisaldub ka ASi If Eesti Kindlustus lisatingimustes erialase tegevuse

tsiviilvastutuse kindlustamiseks (edaspidi lisatingimused) punktis 2.2.1. Tulenevalt lisatingimuste punkti 2.2 sõnastusest on eritingimuste alusel ja lisatasu eest võimalik siiski kindlustada ka see kahju, mis on tekkinud tegevusest, mis ei ole omane kindlustatu ettevõttele või erialale.

3. Hüvitatava kahju liigid

Seaduses ei ole sätestatud piiranguid vastutuskindlustuslepingu alusel hüvitatavate kahju liikide osas. Arsti erialase vastutuskindlustuse lepingus võib põhimõtteliselt kokku leppida kõikide VÕS § 128 nimetatud kahju liikide hüvitamises.

VÕS § 128 lõike 1 alusel võib hüvitamisele kuuluv kahju olla varaline või mittevaraline. Varaline kahju (ehk materiaalne kahju) väljendub rahaliselt hinnatavas kaotuses. Vastavalt VÕS § 128 lõikele 2 jaguneb varaline kahju otseseks varaliseks kahjuks ja saamata jäänud tuluks. Otsene varaline kahju hõlmab eelkõige kaotsiläinud või hävinud vara väärtuse või vara halvenemisest tekkinud väärtuse vähenemise (isegi kui see tekib tulevikus) ning kahju tekitamisega seoses kantud või tulevikus kantavad mõistlikud kulud, sealhulgas mõistlikud kulud kahju ärahoidmiseks või vähendamiseks ja hüvitise saamiseks, muu hulgas kahju kindlakstegemiseks ja kahju hüvitamisega seotud nõuete esitamiseks (VÕS § 128 lõige 3). Saamata jäänud tulu on kasu, mida isik oleks vastavalt asjaoludele, eelkõige tema poolt tehtud ettevalmistuste tõttu tõenäoliselt saanud, kui kahju hüvitamise aluseks olevat asjaolu ei oleks esinenud. Saamata jäänud tulu võib seisneda ka kasusaamise võimaluse kaotamises (VÕS § 128 lõige 4).

Mittevaraline kahju hõlmab eelkõige kahjustatud isiku füüsilist ja hingelist valu ning kannatusi (VÕS § 128 lõige 5). Riigikohus on mittevaralise kahju sisu täpsustanud mitme otsusega. Näiteks Riigikohtu halduskollegiumi otsuses 6. juunist 2002. a asja nr 3-3-1-3-2-7-02 on märgitud, et hingelised kannatused võivad olla näiteks alandatus, solvumine, hirm, nõrdimus, mure ja kaotusvalu.² Tulenevalt Riigikohtu tsiviilkollegiumi 10. märtsi 1999. a asja nr 3-2-1-6-99 ja 8. veebruari 2001. a asja nr 3-2-1-1-0

otsustest hõlmab kehavigastuse tõttu tekkinud mittevaraline kahju heaolu languse, mis on tingitud piirangutest isiku tegevuses ning elukorralduses: pikaajaline eemalolek harjumuspärasest keskkonnast, vajadus kõrvalise abi järele, teadmatuse oma tervise paranemise võimalikkusest ning sunnitud loobumine oma harrastustest ning harjumustest. Oma 26. veebruari 1998. a asja nr 3-2-1-23-98 otsuses on Riigikohus leidnud, et moraalse kahjuna kuulub põhiseaduse § 25 alusel hüvitamisele püsiv kehalise tervikkuse kaotus, väljanägemise muutus või oluline psüühika- ja närvitegevuse häire ning põhjendatult loodetud heaolu loomise võimaluse kaotus.

Kindlustusandjal on õigus otsustada, millist liiki kahju ta kindlustuslepingu alusel kindlustab. ERGO Kindlustuse ASi ja Eesti Arstide Liidu vahel sõlmitud tsiviilvastutuskindlustuse lepingus on sätestatud kindlustatava riskina otsene isikukahju (otsene varaline kahju, mis on tekitatud inimese surma, tervisekahjustuse jne põhjustamisest), mis on tekitatud Eesti Arstide Liidu liikme poolt kolmandale isikule. Selline kokkulepe on erisättteks erialase tsiviilvastutuskindlustuse üldtingimuste punkti 5.1 suhtes, mis sätestab, et kindlustusjuhtum on kolmandate isikute poolt kindlustusvõtja vastu esitatud nõue isiku- või varakahju hüvitamiseks. Punktiga 5.1 on sisuliselt välistatud ka mittevaralise kahju suhtes kindlustuslepingu sõlmimine. Vastavalt tsiviilvastutuskindlustuse tingimuste punktile 14.1 on kindlustuslepingu alusel välistatud kaudsel kahjul ja/või saamata jäänud tulul põhinevate nõuete hüvitamine.

ASi If Eesti Kindlustus tsiviilvastutuskindlustuse üldtingimustes on kasutatud neidsamu mõisteid (isiku- ja varakahju) ning nende tähendust on seletatud nimetatud üldtingimuste punktis 1.15. Punkti 1.15.1 alusel jaguneb otsene varaline kahju varakahjuks ja isikukahjuks. Varakahju on vara kahjustumisest või hävimisest tulenev kahju (punkt 1.15.1). Isikukahjuna on käsitletav kahju, mis tuleneb inimese surmast, vigastusest või tervisekahjustusest: ravikulud, ajutisest töövõimetusist tulenev kahju, püsivast töövõimetusist tulenev kahju, matusekulud,

² Riigikohtu otsused on kättesaadavad www.nc.ee.

üalpidamispension jms (punkt 1.15.2). Punktis 1.16 on selgitus selle kohta, mida kindlustusandja käsitab kaudse varalise kahjuna: kaudne varaline kahju on majanduslik kahju ehk saamata jäänud tulu, mida kannatanu oleks võinud saada tulevikus, kui rikkumist ei oleks esinenud ja kahju ei oleks tekkinud.

AS If Eesti Kindlustuse üldtingimuste punktist 2.6.1.3 tulenevalt ei peeta (kui kindlustuslepingus ei ole kokkulepitud teisiti) kindlustusjuhtumiks nõuet kaudse varalise kahju hüvitamiseks. Seega on erikokkuleppel kindlustusandjaga võimalik sõlmida kindlustusleping, mille alusel hüvitab kindlustusandja kahjustatud isikule ka saamata jäänud tulu. Tsviilvastutuskindlustuse üldtingimuste punktist 1.6 tulenevalt peetakse kindlustusjuhtumiks kindlustatu õigusvastast tegu, millest kolmandale isikule on tekkinud varaline kahju. Nimetatud punktist tulenevalt ei saa kindlustuslepingu alusel hüvitatavaks kahjuks olla mittevaraline kahju.

Lisaks teatud kahjuliikide välistamisele on kindlustusseltsid seadnud piiranguid ka spetsiifiliste meditsiiniteenuste osutamisest tuleneva kahju suhtes. Näiteks ERGO Kindlustuse ASiga arsti erialase vastutuskindlustuse lepingu sõlmimisel ei saa kindlustada kahju, mis on seotud plastilise kirurgiaga, mis on põhjustatud teostatud üldanesteesiast, verepankade tegevusest, geneetilistest kahjudest ja/või rohtude tarvitamisest kaalu mahavõtmise

eesmärgil. Veel ei kuulu hüvitamisele nõuded, mis on teostatud muul kui ravi või diagnostika eesmärgil, otseselt või kaudselt tingitud AIDSist, emotsionaalselt stressist, hingelisest traumast või foobiast, nende erivormidest või hepatiidist, ravist ja/või teenustest, mis teostati raseduse tekitamiseks, vältimiseks või seoses sünnitusega, k.a operatsioonid steriilsuse saavutamiseks, kunstlik viljastamine ja abort (tingimuste T401 2002 punktid 2.2–2.7).

ASi If Eesti Kindlustus tsviilvastutuskindlustuse lisatingimustes sisaldub punkt 2.1.1, mille alusel ei hüvitata kahju, mis on tekkinud omandatud immuunpuudulikkust põhjustavast (HIV) viirusest, samuti geneetilisest või muust koevedelikega ülekantavast haigusest. Muude meditsiinivaldkonnas osutatavatest teenustest tulenevate kahjude osas piiranguid kehtestatud ei ole.

Seega on arsti erialase vastutuskindlustuse lepinguga vastutuse kindlustamine võimalik üksnes piiratud ulatuses – tavaliselt hüvitatakse kindlustuslepingu alusel üksnes otsene varaline kahju. Erikokkuleppel ASiga If Eesti Kindlustus on võimalik kindlustusleping sõlmida ka saamata jäänud tulu hüvitamiseks. Mittevaralise kahju hüvitamiseks kindlustusandjad arsti erialase vastutuskindlustuse lepinguid ei sõlmi.

ingeri.luik@heta.ee

Kirjandus

1. Lehtmets, A. Vastutuskindlustus peab saama kohustuslikuks. Eesti Arst 2002;81:388. Vastutuskindlustus Eesti Arstide Liidu liikmetele. Eesti Arst 2003;82:127.
2. Nõmper, A. Õiguslik vastutus ja kvaliteet meditsiinis. Eesti Arst 2003;81:19.
3. Võlaõigusseadus. 26. september 2001. – RT I 2001; 81: 487; 2002; 60: 374.
4. Karistusseadustik. 6. juuni 2001. – RT I 2001, 61, 364; RT I 2003; 4: 22.
5. Töötajate distsiplinaarvastutuse seadus. 5. mai 1993. – RT I 1993; 26: 441; RT I 2000; 102, 674.
6. Schlechtriem, P. Võlaõigus. Üldosa. 2. tr. Tallinn; 1999, lk 107.
7. ERGO Kindlustuse Aktiaseltsi erialase tsviilvastutuskindlustuse tingimused T400×2002. <http://www.ergo-kindlustus.ee/pages/ERGOpe000415>.
8. AS If Eesti Kindlustuse tsviilvastutuskindlustuse üldtingimused (TV 981). http://www.if.ee/et/ariklient/index.asp?cv_section=/9036/4993.
9. ERGO Kindlustuse Aktiaseltsi meditsiinitöötajate erialase tsviilvastutuskindlustuse eritingimused T401·2002. <http://www.ergo-kindlustus.ee/pages/goproweb000270>.